

MĂSURILE PREVENTIVE PRIVATIVE DE LIBERTATE - ÎNTRE RESTRÂNGEREA LIBERTĂȚII INDIVIDUALE ȘI PROTECȚIA DREPTURILOR FUNDAMENTALE

(PREVENTIVE MEASURES DEPRIVING LIBERTY - BETWEEN RESTRICTION OF INDIVIDUAL FREEDOM AND PROTECTION OF FUNDAMENTAL RIGHTS)

Nicolae-Cătălin MAGDALENA*

Abstract

Lucrarea examinează regimul juridic al măsurilor preventive privative de libertate din perspectiva echilibrului dintre eficiența procesului penal și protecția drepturilor fundamentale. Analiza are ca punct de plecare dispozițiile Codului de procedură penală referitoare la arestul preventiv și arestul la domiciliu, interpretate prin prisma principiilor legalității, subsidiarității, proporționalității și duratei rezonabile. Sunt valorificate standardele stabilite de Curtea Europeană a Drepturilor Omului și jurisprudența Curții Constituționale privind garanțiile dreptului la libertate, demnitate și un proces echitabil. Articolul propune o abordare integrată asupra tensiunii dintre nevoia de eficiență procesuală și imperativele protecției libertății individuale, subliniind rolul esențial al judecătorului în menținerea acestui echilibru. În final, sunt formulate direcții de reformă vizând extinderea măsurilor alternative la detenție, întărirea controlului judecătoresc și formarea unei culturi judiciare a proporționalității. Lucrarea conchide că detenția preventivă trebuie să rămână o măsură excepțională, justificată numai atunci când este legală, necesară, proporțională și temporară.

Cuvinte cheie: libertate individuală, măsuri preventive privative de libertate, proporționalitate, legalitate, subsidiaritate, drepturi fundamentale, arestare preventivă, arest la domiciliu, control judecătoresc, drept execuțional penal, jurisprudența CEDO

Abstract

The paper examines the legal regime of preventive measures depriving of liberty from the perspective of the balance between the efficiency of the criminal process and the protection of fundamental rights. The analysis has as its starting point the provisions of the Code of Criminal Procedure regarding preventive arrest and house arrest, interpreted in light of the principles of legality, subsidiarity, proportionality and reasonable duration. The standards established by the European Court of Human Rights and the jurisprudence of the Constitutional Court regarding the guarantees of the right to liberty, dignity and a fair trial are used. The article proposes an integrated approach to the tension between the need for procedural efficiency and the imperatives of protecting individual freedom, emphasizing the essential role of the judge in maintaining this balance. Finally, reform directions are formulated aimed at expanding alternative measures to detention, strengthening judicial control and forming a judicial culture of proportionality. The paper concludes that preventive detention must remain an exceptional measure, justified only when it is legal, necessary, proportionate and temporary.

*Lecturer Phd., "Nicolae Titulescu" University of Bucharest (Romania), Faculty of Law, Criminal Law Department.

Keywords: individual liberty, preventive measures depriving of liberty, proportionality, legality, subsidiarity, fundamental rights, preventive arrest, house arrest, judicial control, criminal execution law, ECHR jurisprudence

Introducere

Studiul de față se înscrie în aria dreptului procesual penal și execuțional penal, având ca obiect analiza regimului juridic al măsurilor preventive privative de libertate din perspectiva echilibrului dintre necesitatea restrângerii libertății individuale și protecția drepturilor fundamentale ale persoanei.

Libertatea individuală și siguranța persoanei constituie valori esențiale ale statului de drept, garantate de art. 23 din Constituția României și de art. 5 din Convenția europeană a drepturilor omului. Aceste norme consacră inviolabilitatea libertății și stabilesc condițiile stricte în care o persoană poate fi privată de libertate, exprimând preocuparea constantă a jurisprudenței naționale și europene pentru prevenirea oricărei privări arbitrare de libertate.

În jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, dreptul la libertate este interpretat ca una dintre garanțiile cardinale ale ordinii democratice (Saadi v. United Kingdom, 2008; Buzadji v. Republic of Moldova, 2016), iar orice detenție arbitrară este considerată o negare a statului de drept.

Măsurile preventive privative de libertate – reținerea, arestarea preventivă și arestul la domiciliu – marchează una dintre cele mai fine granițe ale dreptului procesual penal: aceea dintre eficiența actului de justiție și respectarea drepturilor fundamentale.

Deși legitime prin scopul lor - „instituții de constrângere ce pot fi dispuse de organele judiciare pentru buna desfășurare a procesului penal și asigurarea realizării obiectului acțiunilor exercitate în procesul penal¹” -, aceste măsuri presupun o ingerință profundă asupra libertății persoanei, motiv pentru care impun o reglementare strictă, un control judecătoresc efectiv și o aplicare proporțională, întemeiată pe rațiuni temeinic motivate.

Lucrarea propune o analiză integrată a acestor măsuri, prin prisma principiilor legalității, proporționalității și subsidiarității. Sunt examinate criteriile care delimitează restrângerea de libertate de privarea efectivă de libertate, condițiile de dispunere și de revizuire a măsurilor, precum și garanțiile privind durata rezonabilă și motivarea acestora. Analiza include și o dimensiune comparativă, prin raportare la legislațiile unor state europene și la jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului.

Demersul științific combină analiza doctrinară cu evaluarea jurisprudenței interne și europene, utilizând metodele istorică, comparativă și logică pentru a surprinde evoluția instituției, diversitatea soluțiilor legislative și criteriile prin care se realizează echilibrul dintre interesul public și drepturile persoanei.

Importanța cercetării derivă din rolul central al libertății individuale în arhitectura statului de drept și din nevoia permanentă de armonizare între imperativul protejării ordinii publice și

¹ I. Neagu, *Tratat de procedură penală*, Editura Pro, București, 1997, p. 312.

garantarea drepturilor fundamentale. În actualul context al justiției penale, măsurile preventive privative de libertate reprezintă un spațiu de confruntare între rațiunea represivă a statului și garanțiile constituționale și convenționale ale individului. Această problemă dobândește o relevanță sporită în contextul consolidării principiilor unei justiții penale echitabile, accentuate de orientările recente ale Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind utilizarea detenției preventive ca ultimă soluție².

O analiză sistematică, comparativă și actualizată a acestor instituții se impune, așadar, nu doar din rațiuni teoretice, ci și pentru orientarea uniformă a practicii judiciare.

În ceea ce privește stadiul cunoașterii, literatura de specialitate a cunoscut o dezvoltare considerabilă, însă adesea neuniformă. În doctrina românească, accentul a fost pus în principal pe condițiile de dispunere și menținere a arestării preventive, cu preponderență asupra dimensiunii procesuale, fără o analiză suficientă a efectelor execuționale și a implicațiilor asupra drepturilor fundamentale. Din această perspectivă, prezentul studiu își propune să abordeze măsura preventivă nu doar ca instrument tehnic al procesului penal, ci ca test esențial al proporționalității între autoritatea statului și libertatea persoanei.

În continuarea acestor considerații introductive, analiza se va concentra asupra cadrului normativ care reglementează măsurile preventive privative de libertate în dreptul român. Identificarea și interpretarea principiilor fundamentale – legalitatea, subsidiaritatea, proporționalitatea și durata rezonabilă – constituie punctul de plecare necesar pentru înțelegerea modului în care dreptul procesual penal echilibrează nevoia de eficiență a anchetei cu exigențele de protecție a libertății individuale. Totodată, raportarea la standardele stabilite de Convenția europeană a drepturilor omului și la jurisprudența Curții Constituționale permite evaluarea coerenței sistemului național în lumina exigențelor europene privind protecția drepturilor fundamentale.

Fundamentul juridic al măsurilor preventive privative de libertate

Reglementarea măsurilor preventive privative de libertate

Prin Legea nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală, legiuitorul român a urmărit modernizarea cadrului normativ procesual, alinierea acestuia la obligațiile internaționale asumate și corectarea neconcordanțelor semnalate de doctrină și jurisprudență sub imperiul vechiului cod. Un obiectiv central al reformei l-a constituit consolidarea garanțiilor procesuale și protejarea libertății individuale, în concordanță cu exigențele art. 5 din Convenția europeană a drepturilor omului și art. 23 din Constituția României.

Noua reglementare a consacrat, în mod expres, caracterul excepțional al măsurilor preventive privative de libertate și a instituit condițiile clare de luare, menținere și încetare a acestora. Acest caracter excepțional este subliniat în jurisprudența Curții Constituționale unde s-a

² Recomandarea (UE) 2023/681 a Comisiei din 8 decembrie 2022 privind drepturile procedurale ale persoanelor suspectate și acuzate care fac obiectul arestării preventive și privind condițiile materiale de detenție (JO L 86, 24.3.2023, pp. 44-57)

arătat că, dispunând o măsură preventivă, statul a apelat la o excepție de la principiul inviolabilității libertății individuale în cursul procesului penal pentru a-și realiza una dintre funcțiile sale principale, respectiv apărarea ordinii publice, însă, odată ce a apelat la acest mecanism de excepție, și-a asumat în mod direct răspunderea pentru aplicarea acestuia³.

Chiar și așa, luarea măsurilor preventive nu poate fi apreciată ca o obligație pentru organul judiciar, ci doar ca o facultate condiționată de existența unor temeuri legale și precise⁴. Cu alte cuvinte, măsurile preventive nu sunt inerente oricărui proces penal aflat în derulare, ci au caracter excepțional, organele judiciare apreciind asupra necesității dispunerii lor în funcție de circumstanțele concrete ale fiecărei cauze în parte.⁵

Potrivit art. 202 alin. (4) C.proc.pen., măsurile preventive sunt: reținerea, controlul judiciar, controlul judiciar pe cauțiune, arestul la domiciliu și arestarea preventivă. Dintre acestea, reținerea, arestul la domiciliu și arestarea preventivă au caracter privativ de libertate, în timp ce controlul judiciar și controlul pe cauțiune sunt restrictive de drepturi. Această clasificare exprimă preocuparea legiuitorului pentru individualizarea gradului de ingerință asupra libertății persoanei și pentru aplicarea principiului proporționalității.

Măsurile preventive pot fi dispuse numai dacă există probe sau indicii temeinice care justifică o suspiciune rezonabilă privind săvârșirea unei infracțiuni și dacă sunt necesare pentru: (i) buna desfășurare a procesului penal; (ii) împiedicarea sustragerii suspectului sau inculpatului de la urmărirea penală ori judecată; sau (iii) prevenirea săvârșirii unei alte infracțiuni. În esență, ele nu reprezintă sancțiuni penale, ci instrumente procesuale destinate garantării finalității actului de justiție⁶.

Caracterul excepțional al acestor măsuri rezultă atât din principiile constituționale, cât și din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. Articolul 23 din Constituție consacră inviolabilitatea libertății individuale și reglementează limitele temporale ale privării de libertate: reținerea nu poate depăși 24 de ore, iar arestarea preventivă poate fi dispusă de judecător, pe durate succesive de cel mult 30 de zile, fără a depăși un termen rezonabil. În faza de judecată, instanța are obligația de a verifica cel târziu la fiecare 60 de zile legalitatea și temeinicia măsurii, dispunând punerea în libertate dacă motivele inițiale au încetat sau nu există temeuri noi⁷.

În plan convențional, art. 5 par. 1 din Convenția europeană prevede limitativ cazurile în care o persoană poate fi privată de libertate, consacrând principiul conformității măsurii cu legea națională și cu scopurile legitime ale Convenției. Privarea de libertate trebuie să fie „legală”, „necesară într-o societate democratică” și să respecte principiul proporționalității între scopul urmărit și restrângerea dreptului fundamental. Mai mult, orice persoană supusă unei forme

³ CCR, decizia nr. 136 din 3 martie 2021, publicată în Monitorul Oficial nr.494 din 12.05.2021

⁴ C.S. Paraschiv, *Drept procesual penal. Parte generală. Note de curs*, Ed. Hamangiu, București, 2016, p. 224

⁵ L.Criștiu-Ninu, A.S.Nicolescu, *Aspecte particulare privind măsura arestării preventive. Cazul de arestare preventivă prevăzut de art. 223 alin. (1) lit.d) din Codul de procedură penală. Examinarea încadrării juridice a faptei cu ocazia soluționării propunerii de arestare preventivă*, Revista Dreptul nr. 12/2017, online, www.sintact.ro

⁶ V. Dongoroz, S. Kahane, G. Antoniu, C. Bulai, N. Iliescu, R. Stănoiu, *Explicațiile teoretice ale codului penal român. Partea specială*, vol. V, ed. a II-a, Ed. Academiei Române, București, 2003, p. 312

⁷ CCR, Decizia nr. 99 din 25 februarie 2020, publicată în M.Of. nr. 429 din 22.05.2020

oarecare de privare de libertate trebuie tratată cu umanitate și respect față de demnitatea inerentă persoanei umane⁸.

Jurisprudența Curții de la Strasbourg a conturat o noțiune autonomă a „privării de libertate”, determinată de natura, durata, efectele și modalitățile de executare ale măsurii. Prin urmare, o persoană poate fi considerată privată de libertate chiar dacă nu se află într-o instituție penitenciară, atâta vreme cât libertatea sa fizică este sever restrânsă de autorități⁹.

Executarea măsurilor preventive privative de libertate este reglementată distinct de Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor preventive privative de libertate, completată de H.G. nr. 157/2016 (Regulamentul de aplicare) și de Ordinul M.A.I. nr. 14/2018, care stabilește regulile de organizare și siguranță ale centrelor de detenție. Aceste acte normative definesc regimul executării măsurilor în funcție de locul de detenție — centre de reținere și arestare preventivă, secții speciale din penitenciare sau domiciliul persoanei în cazul arestului la domiciliu — și asigură garanțiile minime privind tratamentul uman și respectarea demnității persoanei private de libertate.

În ansamblu, legislația română transpune cerințele art. 5 CEDO, potrivit cărora orice privare de libertate trebuie să fie prevăzută de lege, să urmărească un scop legitim și să fie însoțită de control judecătoresc efectiv și prompt¹⁰.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a identificat, în jurisprudența sa constantă, principalele repere ale legalității detenției: (i) conformitatea cu legislația națională; (ii) compatibilitatea cu principiile statului de drept; (iii) protecția împotriva arbitrariului; (iv) motivarea hotărârii și (v) proporționalitatea între scopul măsurii și restrângerea dreptului la libertate¹¹.

Prin urmare, cadrul normativ actual oferă o protecție formală coerentă și un set de garanții juridice în materia măsurilor preventive privative de libertate. Eficiența acestor garanții depinde, însă, de modul în care principiile legalității, proporționalității, subsidiarității și duratei rezonabile sunt aplicate în concret de instanțele naționale, aspect ce va fi analizat în secțiunea următoare.

Principiile aplicabile: legalitatea, subsidiaritatea, proporționalitatea și durata rezonabilă

Măsurile preventive privative de libertate sunt guvernate de un ansamblu de principii care exprimă echilibrul fragil dintre interesul general de realizare a justiției penale și garanțiile fundamentale ale libertății persoanei. Aceste principii, consacrate de Codul de procedură penală, sunt dezvoltate de Constituția României și de Convenția europeană a drepturilor omului¹²,

⁸ Radu Florin Geamănu, *Mijloace de protecție a persoanelor condamnate la pedeapsă privative de libertate*, Editura Universul Juridic, București, 2019, p. 22

⁹ Cauza Creangă împotriva României (Cererea nr. 29226/03), hotărârea din 23 februarie 2012

¹⁰ *Affaire S., V. Eta. c. Danemark* (requêtes nos 35553/12, 36678/12 et 36711/12), disponibilă în limba franceză <http://hudoc.echr.coe.int>.

¹¹ Nicolae-Cătălin Magdalena, *Executarea măsurilor preventive privative de libertate. Drept național și elemente de extraneitate*, Editura Universul juridic, București, 2023, p.80

¹² Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, art. 5

constituind repere esențiale pentru limitarea arbitrariului și asigurarea proporționalității măsurilor dispuse.

Principiul legalității reprezintă fundamentul întregului regim juridic al măsurilor preventive. Nicio măsură privativă de libertate nu poate fi dispusă sau menținută decât în cazurile și condițiile expres prevăzute de lege.

Art. 202 alin. (2) C.proc.pen. stabilește expres că măsurile preventive se dispun doar dacă sunt îndeplinite condițiile generale și nu există o cauză care împiedică punerea în mișcare ori exercitarea acțiunii penale. Prin urmare, legalitatea are o dublă dimensiune: respectarea normei interne și conformitatea acesteia cu standardele internaționale privind libertatea individuală.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a subliniat constant că noțiunea de „detenție legală” presupune nu doar existența unui temei normativ intern, ci și conformitatea acestuia cu principiile statului de drept. În această perspectivă, Curtea a consacrat principiul „calității legii”, potrivit căruia orice normă ce permite privarea de libertate trebuie să fie suficient de accesibilă, clară și previzibilă pentru a preveni arbitrariul și a garanta securitatea juridică a persoanei vizate¹³.

În plan intern, Curtea Constituțională a statuat că respectarea cerinței de legalitate presupune o justificare materială și procedurală reală a măsurii, iar lipsa motivării efective a unei hotărâri echivalează cu o atingere adusă libertății persoanei¹⁴. Motivarea completă, individualizată și pertinentă a hotărârii prin care se dispune arestarea preventivă este, așadar, o condiție intrinsecă a legalității măsurii.

Principiul subsidiarității

Principiul subsidiarității exprimă ideea că **privarea de libertate trebuie să rămână o măsură de ultim resort**, aplicată numai atunci când alte mijloace procesuale mai puțin intruzive nu pot asigura buna desfășurare a procesului penal. El consacră caracterul excepțional al detenției și obligă autoritățile judiciare să justifice de ce măsurile alternative – precum controlul judiciar, controlul judiciar pe cauțiune sau arestul la domiciliu – nu ar fi suficiente pentru atingerea scopului legitim urmărit.

Principiul subsidiarității derivă din cerința de proporționalitate, iar aplicarea practică a acestui principiu impune un raționament în doi pași: (i) verificarea existenței scopului legitim – buna desfășurare a procesului penal, prevenirea sustragerii, săvârșirii de noi infracțiuni sau a influențării probelor – și (ii) demonstrarea caracterului necesar al măsurii privative, în raport cu imposibilitatea de a atinge același scop printr-o măsură mai blândă.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a reafirmat în numeroase cauze că detenția preventivă nu poate fi justificată doar prin gravitatea faptei sau prin simpla existență a unei suspiciuni rezonabile, ci trebuie să se bazeze pe motive „relevante și suficiente”, dublate de analiza alternativelor la detenție¹⁵.

¹³ Case of *Amuur v. France* (Application no. 19776/92), 25 June 1996, disponibilă în limba engleză <http://hudoc.echr.coe.int>.

¹⁴ CCR, Decizia nr. 99 din 25 februarie 2020, publicată în M.Of. nr. 429 din 22.05.2020

¹⁵ Case of *Ladent v. Poland* (Application no. 11036/03) 18 March 2008, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-85487>

Acest principiu reflectă ideea de ultima ratio a detenției, exprimând prioritatea aplicării măsurilor restrictive de drepturi, precum controlul judiciar sau controlul judiciar pe cauțiune, ori a altor forme de supraveghere alternativă. Arestarea preventivă „*trebuie dispusă în mod excepțional și ca extrema ratio*”¹⁶, adică numai în situația în care celelalte măsuri nu sunt suficiente

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a reținut, în mod constant, că privarea de libertate trebuie interpretată restrictiv, iar excepțiile de la dreptul la libertate sunt de strictă interpretare și nu pot fi extinse prin analogie¹⁷. În același sens, Curtea Constituțională a arătat că detenția preventivă este justificată doar în măsura în care alte măsuri mai blânde nu pot garanta scopul procesual, reafirmând că libertatea este regula, iar detenția – excepția.

Prin urmare, principiul subsidiarității impune nu doar o justificare formală a detenției, ci și o evaluare concretă a necesității sale, în raport cu particularitățile persoanei, natura acuzației, riscul de sustragere și conduita procesuală anterioară. Numai astfel poate fi garantat echilibrul dintre eficiența procesului penal și protecția libertății individuale.

Subsidiaritatea nu se confundă cu proporționalitatea, dar se subsumează acesteia. Dacă proporționalitatea e principiul general care impune echilibrul între interesul public și libertatea persoanei, subsidiaritatea exprimă regula *ultima ratio*, potrivit căreia privarea de libertate poate fi dispusă doar atunci când toate celelalte măsuri mai puțin restrictive s-au dovedit insuficiente.

Principiul proporționalității

Principiul proporționalității constituie unul dintre cele mai importante repere în materia măsurilor preventive privative de libertate, fiind, așa cum am arătat, expresia echilibrului dintre interesul public al îndeplinirii justiției și dreptul fundamental la libertate individuală.

El impune ca restrângerea exercițiului libertății să nu depășească ceea ce este necesar pentru realizarea scopului legitim al procesului penal și să existe o corespondență justă între gravitatea acuzației, pericolul concret pentru ordinea publică și intensitatea ingerinței în libertatea persoanei.

În dreptul intern, principiul proporționalității este consacrat de art. 202 alin. (3) C.proc.pen., potrivit căruia măsura preventivă trebuie să fie proporțională cu gravitatea acuzației și să nu depășească limitele necesare scopului procesual urmărit. Această formulare reia, în esență, exigențele prevăzute de art. 53 alin. (2) din Constituția României, potrivit căreia restrângerea exercițiului unor drepturi sau libertăți fundamentale poate fi dispusă numai dacă este proporțională cu situația care a determinat-o și dacă nu atinge însăși existența dreptului.

Proporționalitatea are o valență dublă: (i) una substanțială, care privește intensitatea restrângerii dreptului la libertate raportată la scopul urmărit; și (ii) una procedurală, ce reclamă motivarea individualizată a măsurii și analiza alternativelor posibile.

Așadar, principiul proporționalității obligă judecătorul să facă o corelație directă între gravitatea acuzației, necesitatea procesuală a măsurii și impactul acesteia asupra libertății

¹⁶ A. Zarafiu, *Procedură penală. Partea generală. Partea specială*, ed. a 2-a, Ed. C.H. Beck, București, 2015, p. 91, e-format.

¹⁷ *Case of Khlaifia and Others v. Italy* (Application no. 16483/12), 15 December 2016, disponibilă în limba engleză <http://hudoc.echr.coe.int>

individuale. Condiția proporționalității trebuie să fie examinată prin raportare la datele și împrejurările cauzei, cu luarea în considerare în chip special a gravității abstracte și concrete a infracțiunii de comiterea căreia este acuzat inculpatul¹⁸.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a dezvoltat, în jurisprudența sa constantă, testul proporționalității în materia detenției preventive. Pornind de la cauza Calmanovici¹⁹ și continuând în aceeași linie jurisprudențială²⁰, Curtea Europeană a concluzionat că autoritățile nu au oferit motive „relevante și suficiente” pentru a justifica necesitatea menținerii reclamantului în arest preventiv, stabilind că măsurile preventive erau disproporționate.

Art. 202 alin. (3) C.proc.pen. stabilește că măsura preventivă trebuie să fie proporțională cu gravitatea infracțiunii și să nu depășească ceea ce este necesar pentru realizarea scopului procesual. Proporționalitatea implică o analiză contextuală, bazată pe probe actuale și pe circumstanțele individuale ale cauzei.

O măsură privativă de libertate menținută fără o justificare pertinentă și actuală devine arbitrară, contravenind atât art. 23 din Constituție, cât și art. 5 §1 din Convenție²¹.

Importanța principiului proporționalității în materia măsurilor preventive statuează că limitarea exercițiului libertății individuale trebuie să fie adecvată scopului urmărit și însoțită de garanții procedurale efective.

Simpla invocare a gravității faptei sau a intensității reacției publice nu poate justifica privarea de libertate, în absența unor elemente care să dovedească necesitatea concretă a măsurii. Prin urmare, proporționalitatea impune o evaluare continuă a raportului dintre interesul public și libertatea individuală, iar măsura privativă de libertate trebuie revizuită ori de câte ori împrejurările inițiale se modifică. În absența unei asemenea analize periodice, privarea de libertate încetează să mai fie legitimă și devine arbitrară.

În esență, principiul proporționalității transformă detenția preventivă dintr-un simplu instrument procesual într-un test de compatibilitate între puterea coercitivă a statului și protecția libertății individuale.

Principiul duratei rezonabile asigură că măsura preventivă privativă de libertate nu poate fi menținută mai mult decât este necesar pentru scopul legitim urmărit. În aplicarea acestui principiu, Codul de procedură penală instituie limite maxime pentru privarea de libertate.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a dezvoltat în mod constant criterii pentru aprecierea duratei rezonabile, considerând relevante complexitatea cauzei, diligența autorităților, comportamentul acuzatului și motivele invocate de instanță pentru menținerea măsurii. Orice detenție preventivă prelungită peste o durată rezonabilă, fără o justificare solidă, contravine art. 5

¹⁸ M. Hotca, *Arestarea preventivă. condițiile luării, prelungirii și menținerii măsurii arestării preventive*, 22 mai 2017 <https://www.universuljuridic.ro/arrestarea-preventiva-conditiile-luării-prelungirii-si-mentinerii-masurii-arrestarii-preventive/2/>

¹⁹ cauza *Calmanovici împotriva României* (nr. 42250/02, parag. 40, 1 iulie 2008),

²⁰ Cauzele *Samoilă și Cionca împotriva României* (nr. 33065/03, parag. 36, 4 martie 2008) și *Konolos împotriva României* (nr. 26600/02, parag. 24, 7 februarie 2008)

²¹ Cauza *Tase împotriva României* din 10 iunie 2008 (Cererea nr. 29761/02), parag. 29, disponibilă în limba română <http://hudoc.echr.coe.int>.

§3 din Convenție, care consacră dreptul oricărei persoane arestate de a fi judecată într-un termen rezonabil sau eliberată în timpul procedurii.

Durata rezonabilă nu poate fi analizată pe baza unui model abstract, ci trebuie examinată în fiecare caz, luând în considerare condițiile concrete ale cauzei. O durată de 2 ani, 3 luni și 2 săptămâni a fost apreciată, în cauza Lazăr împotriva României²² ca depășind o durată rezonabilă pentru că instanțele naționale nu au furnizat motive „relevante și suficiente” pentru a justifica necesitatea menținerii reclamantului în arest preventiv

În mod similar, în cauza Jiga²³, Curtea Europeană a constatat încălcarea art. 5 §3 din Convenție, reținând că durata arestării preventive a reclamantului — de 11 luni și 24 de zile — a depășit limitele termenului rezonabil. Curtea a subliniat că, deși anumite infracțiuni pot prezenta un pericol deosebit pentru ordinea publică, intensitatea acestui pericol se diminuează odată cu trecerea timpului, ceea ce impune autorităților o motivare din ce în ce mai detaliată a necesității menținerii detenției.

Instanțele naționale nu au explicat în mod convingător de ce scurgerea timpului nu a redus pericolul social sau riscul de obstrucționare a justiției, mai ales după administrarea principalelor probe și audierea martorilor. Simplul apel la gravitatea faptei, la cuantumul pedepsei prevăzute de lege sau la valoarea prejudiciului nu poate justifica prelungirea detenției preventive. Curtea a reiterat că menținerea măsurii trebuie să se sprijine pe motive „pertinente și suficiente”, raportate la circumstanțele concrete ale cauzei, și nu pe considerente generale ori abstracte.

În consecință, principiul duratei rezonabile reprezintă un test al echilibrului dintre eficiența justiției penale și protecția libertății personale. El impune autorităților nu doar o limită temporală, ci și o obligație pozitivă de diligență — de a desfășura procedurile cu promptitudine, de a evita prelungirile nejustificate și de a prefera, ori de câte ori este posibil, măsuri mai puțin intruzive.

Aceste patru principii conferă dreptului la libertate un conținut atât normativ, cât și substanțial, transformând măsurile preventive privative de libertate din simple instrumente procedurale de constrângere în criterii autentice de verificare a conformității acțiunii statului cu valorile statului de drept și cu exigențele libertății umane.

Aplicarea acestor principii se materializează concret prin condițiile și motivele ce pot justifica privarea de libertate.

Condițiile și motivele privării de libertate

Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale consacră, în art. 5, garanția fundamentală a libertății persoanei, statuând că nimeni nu poate fi lipsit de libertatea sa decât în cazurile expres prevăzute de Convenție și „potrivit căilor legale”. Textul enumeră limitativ situațiile în care privarea de libertate este permisă: detenția în urma unei condamnări pronunțate de un tribunal competent; arestarea pentru neexecutarea unei obligații legale; arestarea preventivă pentru prezentarea în fața unei autorități judiciare competente, în cazul

²² Cauza *Lazăr împotriva României* din 31 mai 2012 (Requête no 23395/05), parag. 32, disponibilă în limba franceză <http://hudoc.echr.coe.int>.

²³ Cauza *Jiga împotriva României* din 16 martie 2010 (Cererea nr. 14352/04), parag. 76-78, disponibilă în limba română <http://hudoc.echr.coe.int>.

existenței unor motive verosimile de a bănuî comiterea unei infracțiuni; detenția minorilor în scop educativ; internarea persoanelor alienate, dependente sau a vagabonzilor; precum și detenția străinilor în cursul procedurilor de expulzare ori extrădare.

În dreptul intern, cadrul normativ privind condițiile și motivele care pot justifica privarea de libertate este conturat în jurul art. 202 alin. (1)–(3) din Codul de procedură penală. Măsura privativă de libertate poate fi dispusă numai dacă sunt îndeplinite cumulativ următoarele condiții: existența unei suspiciuni rezonabile privind săvârșirea unei infracțiuni, necesitatea măsurii pentru buna desfășurare a procesului penal și proporționalitatea acesteia cu gravitatea acuzației. Aceste cerințe de fond și formă asigură conformitatea măsurii cu principiile legalității și subsidiarității.

Privarea de libertate presupune un standard probator intermediar, situat între simpla bănuială și convingerea de vinovăție, fiind bazată pe elemente obiective care să justifice, pentru un observator imparțial, posibilitatea comiterii unei infracțiuni²⁴. Lipsa acestui standard transformă măsura într-o privare arbitrară de libertate.

Dispozițiile art. 223 C.proc.pen. stabilesc motivele concrete care impun o detenție provizorie (riscul de sustragere, obstrucționarea justiției, recidiva, păstrarea ordinii publice) și care reflectă preocuparea de a proteja buna desfășurare a procesului penal și de a asigura prezența inculpatului în fața instanței. Aceste motive, consacrate și în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, reprezintă temeiuri legitime ale detenției provizorii²⁵.

Dintre acestea, „pericolul pentru ordinea publică” constituie motivul cel mai frecvent invocat în practica judiciară, cu un conținut juridic și sociologic complex. Curtea Constituțională a României a precizat că existența unui „pericol concret” nu poate fi dedusă din reacția emoțională a opiniei publice, ci trebuie fundamentată pe criterii obiective, raportate la circumstanțele cauzei. În același sens, CEDO a statuat că tulburarea ordinii publice nu poate fi invocată în mod abstract, ci trebuie să se manifeste printr-un risc real de destabilizare socială sau de compromitere a încrederii publicului în justiție²⁶.

Practica judiciară internă reflectă această abordare, instanțele naționale analizând „pericolul pentru ordinea publică” prin prisma criteriilor arătate, luând în considerare gravitatea faptei, modul de comitere, rezonanța socială și conduita inculpatului după săvârșirea infracțiunii²⁷.

Jurisprudența Curții de la Strasbourg a extins noțiunea de „privare de libertate” dincolo de sensul său strict formal din dreptul intern²⁸. Curtea a considerat incidente dispozițiile art. 5 CEDO în situații precum conducerea unei persoane sub escortă la poliție, interogarea acesteia într-o secție

²⁴ Case of *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan* (Application no. 15172/13), 22 May 2014, disponibilă în limba engleză <http://hudoc.echr.coe.int>.

²⁵ cauza *Becciev c. Moldovei* (Cererea nr. 9190/03) hotărârea din 4 octombrie 2005, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-112622>

²⁶ Cauza *Tiron împotriva României* 7 aprilie 2009 (Cererea nr. 17689/03), disponibilă în limba română <http://hudoc.echr.coe.int>

²⁷ Tribunalul București - judecătorul de drepturi și libertăți, încheierea penală din 11.08.2022, nepublicată

²⁸ Nicolae-Cătălin Magdalena, *Executarea măsurilor preventive privative de libertate. Drept național și elemente de extraneitate*, Editura Universul juridic, București, 2023, p.77

de poliție, reținerea temporară în centre de azil sau chiar în cazul perchezițiilor domiciliare urmate de reținerea persoanei pentru mai multe ore²⁹.

Scurte repere de drept comparat: Italia și Franța

Analiza comparativă a legislațiilor europene relevă o convergență substanțială în privința principiilor fundamentale aplicabile măsurilor preventive privative de libertate — legalitatea, proporționalitatea, subsidiaritatea și caracterul de ultimă ratio —, dar și diferențe semnificative în ceea ce privește condițiile de dispunere, durata maximă și intensitatea controlului judiciar asupra detenției.

În timp ce unele sisteme juridice acordă o largă marjă de apreciere autorităților judiciare în aprecierea pericolului concret sau a riscului de recidivă, altele impun criterii extrem de stricte și termene procedurale riguroase.

Pentru a evidenția aceste variații și pentru a contextualiza regimul român al măsurilor preventive, este utilă o analiză comparativă a modelelor europene, în special a celor din Italia și Franța, care oferă soluții relevante privind echilibrul dintre eficiența procesului penal și protecția libertății individuale.

În sistemul italian, reglementarea măsurilor preventive (*misure cautelari personali*) consacră un model gradual al constrângerii procesuale, în care detenția preventivă constituie *ultima ratio* a intervenției statului.

Pentru dispunerea detenției provizorii sunt necesare două condiții cumulative: existența unor „indicii grave” (*indizi gravi di colpevolezza*) privind săvârșirea infracțiunii și existența unui pericol concret de sustragere, recidivă sau alterare a probelor (art. 273 C.pr.pen. it.). Standardul probator cerut este inferior celui al condamnării, dar impune o apreciere obiectivă și motivată, bazată pe date de fapt verificabile³⁰.

Codul italian reflectă în mod expres principiul proporționalității și al caracterului excepțional al detenției, statuând că măsura trebuie să fie proporțională cu gravitatea faptei și că judecătorul este obligat să prefere arestul la domiciliu atunci când acesta poate atinge același scop (*principio del minimo sacrificio necessario*). Jurisprudența *Corte di Cassazione* a reiterat că aplicarea detenției preventive fără o analiză individualizată a circumstanțelor cauzei echivalează cu o încălcare a principiului proporționalității și a dreptului la libertate. Mai mult, atunci când judecătorul recunoaște măsura arestului la domiciliu ca fiind adecvată, este exclusă privarea de libertate în regim carceral. Prin urmare, natura arestării preventive „*in carcere*” este recunoscută de către Curtea de Casație ca fiind *extrema ratio*, aplicată numai dacă scopul prevenției nu poate fi asigurat de către arestul domiciliar³¹.

²⁹ Case of *Rozhkov v. Russia* (no. 2), 31 January 2017 (Application no. 38898/04), disponibil în limba engleză <http://hudoc.echr.coe.int>, Cauza *Stănculeanu împotriva României* din 9 ianuarie 2018 (Cererea nr. 26990/15), disponibilă în limba engleză <http://hudoc.echr.coe.int>.

³⁰ Corte di Cassazione, Sentenza penale n. 50728 del 17-07-2017, disponibilă în limba italiană <http://www.italgiure.giustizia.it>.

³¹ Corte di Cassazione, Sezioni Unite, Sentenza penale n. 20769 del 28-04-2016, disponibilă în limba italiană <http://www.italgiure.giustizia.it>.

Durata detenției preventive este strict limitată prin plafoane legale care variază în funcție de gravitatea faptei (2, 4 sau 6 ani), iar depășirea termenelor atrage încetarea de drept a măsurii. De asemenea, sistemul italian prevede forme speciale de detenție atenuată pentru persoane vulnerabile (gravide, părinți unici³², vârstnici peste 70 de ani sau persoane cu boli grave – art. 286 C.pr.pen. it.). Astfel, modelul italian configurează un echilibru între eficiența anchetei și protecția drepturilor fundamentale, punând accent pe controlul judiciar riguros și pe justificarea individualizată a fiecărei măsuri.

În dreptul francez, *détention provisoire* este privită ca o măsură excepțională, aplicabilă doar dacă alte soluții - *contrôle judiciaire* sau *assignation à résidence sous surveillance électronique* - nu pot garanta scopul urmărit. Privarea de libertate este permisă doar pentru infracțiuni grave (*crimes*) sau pentru delikte pedepsite cu minim 3 ani de închisoare, și numai dacă aceasta este „singurul mijloc” de a asigura scopurile procesului penal (art. 144 C.pr.pen. fr.). Aceste scopuri includ conservarea probelor, protecția martorilor și a victimelor, prevenirea presiunilor asupra coinelupaților, asigurarea prezenței inculpatului la proces și prevenirea recidivei.

Judecătorul pentru libertăți și detenție (*juge des libertés et de la détention*) joacă un rol central în garantarea legalității măsurii, asigurând o dezbatere contradictorie și un control judiciar efectiv. Durata detenției este strict reglementată: în materie corecțională, durata inițială este de 4 luni, cu prelungiri motivate până la 1 an (sau 2 ani în cazuri speciale), iar în materie criminală³³ — de 1 an, cu prelungiri succesive de câte 6 luni, fără a depăși 4 ani în total.

Un aspect specific dreptului francez îl constituie controlul constituțional al condițiilor de detenție. *Le Conseil constitutionnel* a declarat neconstituționale dispozițiile care nu garantau eliberarea imediată a persoanelor aflate în condiții de detenție nedemne³⁴.

Totodată, jurisprudența *Cour de cassation* impune o motivare concretă și individualizată a oricărei prelungiri a detenției, cu verificarea proporționalității între scopul procesual și ingerința asupra libertății persoanei. Atunci când descrierea oferită de acuzat cu privire la condițiile sale de detenție este suficient de credibilă, precisă și actuală pentru a constitui un început de dovadă al existenței unor condiții necorespunzătoare sau nedemne, judecătorul are obligația de a dispune, în absența unor verificări prealabile efectuate de procuror, măsuri suplimentare de clarificare destinate stabilirii caracterului real al acestor susțineri³⁵.

Analiza comparativă arată că ambele sisteme consacră un regim al detenției preventive profund structurat în jurul principiilor legalității, subsidiarității și proporționalității. Atât în Italia, cât și în Franța, măsurile privative de libertate sunt reglementate ca mijloace excepționale, subordonate scopului legitim al procesului penal și supuse unui control judiciar riguros.

³² De exemplu, în cazul femeilor gravide sau a mamelor care au în îngrijire copii cu vârsta sub 6 ani, măsura arestării preventive se poate aplica numai în cazul în care nevoia de prevenție are o relevanță excepțională. Dispoziția este aplicabilă și acuzatului tată al minorului sub 6 ani atunci când mama acestuia a decedat sau este în imposibilitate de a acorda îngrijire copilului

³³ Art. 145-2 C.pr.pen. francez.

³⁴ *Le Conseil constitutionnel*, Décision n° 2020-858/859 QPC du 2 octobre 2020, disponibilă în limba franceză <https://www.legifrance.gouv.fr>.

³⁵ *Cour de Cassation*, Chambre criminelle, Arrêt n° 2710 du 25 novembre 2020, disponibilă în limba franceză <https://www.dalloz-actualite.fr>

Diferențele țin, mai degrabă, de durata maximă permisă și de intensitatea controlului judiciar, Franța punând accent pe limitarea temporală strictă și pe protecția condițiilor de detenție, iar Italia pe gradarea măsurilor și pe adaptarea lor la particularitățile persoanei vizate.

Prin urmare, experiența comparată confirmă tendința europeană de a restrânge tot mai mult sfera detenției preventive și de a consolida principiul *ultima ratio*, în favoarea unor măsuri alternative mai puțin intruzive, dar eficiente în asigurarea scopurilor procesului penal.

Dimensiunea protecției drepturilor fundamentale

Aplicarea măsurilor preventive privative de libertate implică, în mod inerent, o restrângere a exercițiului unor drepturi fundamentale. De aceea, sistemul normativ și jurisprudența europeană au dezvoltat un set de garanții menite să asigure protecția efectivă a persoanei aflate în detenție provizorie, în special sub aspectul respectării dreptului la libertate, al demnității umane și al dreptului la apărare.

Garanții procesuale esențiale

Dreptul la libertate și siguranță, consacrat de art. 9 din Codul de procedură penală și art. 5 din Convenția europeană a drepturilor omului nu se limitează la interzicerea detenției arbitrare, ci instituie un set de garanții procedurale destinate protecției efective a persoanelor private de libertate. Aceste garanții asigură controlul judiciar al măsurilor privative, transparența procesului și reparația eventualelor abuzuri.

Comunicarea motivelor arestării

Orice persoană arestată trebuie informată prompt, într-un limbaj accesibil și într-o limbă pe care o înțelege, asupra motivului arestării și acuzației formulate. Această informare trebuie să fie suficient de detaliată pentru a permite exercitarea efectivă a dreptului la apărare. Curtea a subliniat că simpla menționare generică a unei infracțiuni nu satisface exigențele art. 5§2; autoritățile trebuie să ofere o explicație concretă privind faptele imputate și temeiul juridic al detenției³⁶.

Dreptul de a fi adus de îndată înaintea unui magistrat

Persoana arestată trebuie prezentată „de îndată” în fața unui magistrat sau a unei autorități judiciare independente, care să verifice legalitatea și temeinicia măsurii.

Noțiunea de magistrat a fost analizată în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, stabilindu-se că are în mod vădit un sens mai larg decât acela de „judecător”. El trebuie însă să fie independent în raport de executiv și de părți și trebuie să îndeplinească anumite condiții, ce reprezintă garanțiile acuzatului împotriva arbitrarului și a privării nejustificate de libertate³⁷.

³⁶ Case of *Khlaifia and Others v. Italy* (Application no. 16483/12) 15 December 2016, disponibilă în limba engleză <http://hudoc.echr.coe.int>

³⁷ Case of *Schiesser v. Switzerland* (Application no. 7710/76), 4 December 1979, parag. 28, disponibilă în limba engleză <http://hudoc.echr.coe.int>.

În mod similar, termenul „de îndată” este interpretată strict: orice întârziere trebuie justificată prin circumstanțe excepționale, iar depășirea a 48–72 de ore este, în general, considerată contrară Convenției. Chiar și un termen mai scurt ar putea, de asemenea, să contravină cerinței de celeritate dacă nu a existat nicio dificultate specială sau o circumstanță excepțională care să împiedice autoritățile să aducă mai repede persoana arestată înaintea unui judecător³⁸.

Această garanție reprezintă o expresie a controlului preventiv împotriva detenției arbitrare.

Dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil sau eliberat în cursul procedurii

Articolul 5 §3 consacră dreptul persoanei arestate de a fi judecată într-un termen rezonabil, iar dacă procesul se prelungește, de a fi eliberată pe durata procedurii. Curtea apreciază caracterul rezonabil al duratei în funcție de criterii precum: complexitatea cauzei, diligența autorităților, comportamentul acuzatului și importanța intereselor aflate în joc. Prelungirea nejustificată a detenției preventive, fără motive concrete și actuale, constituie o încălcare a Convenției³⁹.

Dreptul ca o instanță să se pronunțe într-un termen scurt asupra legalității detenției

Orice persoană privată de libertate are dreptul de a sesiza judecătorul/instanța care să examineze legalitatea măsurii și să dispună eliberarea imediată dacă detenția este nelegală. Controlul trebuie să fie rapid, efectiv și contradictoriu, implicând posibilitatea persoanei de a fi audiată și asistată de avocat. Curtea a considerat că o procedură pur formală sau lipsită de celeritate nu îndeplinește standardele Convenției⁴⁰.

Dreptul la reparații în cazul unei detenții nelegale

Oricine a fost victima unei detenții contrare dispozițiilor art. 5 are dreptul la compensație efectivă. Statul are obligația de a institui o cale de atac internă care să permită obținerea unei despăgubiri adecvate și reale pentru prejudiciul moral sau material suferit. În dreptul român, acest drept este consacrat prin dispozițiile Codului de procedură penală privind repararea pagubei pentru privarea nelegală sau injustă de libertate (art. 539).

Demnitatea umană și condițiile de detenție

Privarea de libertate nu suspendă exercițiul celorlalte drepturi fundamentale ale persoanei. Dimpotrivă, statul are obligația pozitivă de a asigura respectarea demnității umane și a integrității fizice și psihice a celor deținuți, conform art. 3 CEDO și art. 22 alin. (1) din Constituția României.

³⁸ Cauza Năstase-Silivestru împotriva României (Cererea nr. 74785/01), hotărârea din 4 octombrie 2007, disponibilă în limba franceză <http://hudoc.echr.coe.int>.

³⁹ Cauza Jiga împotriva României din 16 martie 2010 (Cererea nr. 14352/04), disponibilă în limba română <http://hudoc.echr.coe.int>.

⁴⁰ Case of *Włoch v. Poland* (Application no. 27785/95) 19 October 2000, parag. 125, disponibilă în limba engleză <http://hudoc.echr.coe.int>

Articolul 3 din Convenția europeană a drepturilor omului consacră principiul fundamental potrivit căruia „nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante”. Acest articol, transpus și în cuprinsul art. 11 din Codul de procedură penală, are un caracter absolut, neadmițând nicio derogare, nici măcar în situații de urgență publică. În contextul privării de libertate, el impune statului o obligație pozitivă de a asigura condiții de detenție compatibile cu demnitatea umană și de a preveni orice tratament care ar depăși limitele suferinței inerente detenției.

Condițiile de detenție, tratamentul aplicat persoanelor arestate preventiv și durata măsurii trebuie să respecte standardele stabilite de Curtea Europeană a Drepturilor Omului și să nu depășească nivelul de suferință inerent detenției. Detenția în condiții inumane sau degradante poate constitui o încălcare a art. 3, chiar dacă a fost dispusă în mod legal sub aspectul art. 5.

În cauza pilot *Rezmiveș împotriva României*⁴¹, Curtea a constatat deficiențe sistemice privind supraaglomerarea și igiena necorespunzătoare, subliniind obligația statului de a adopta măsuri structurale pentru remedierea acestor probleme.

În dreptul intern, Legea nr. 254/2013 și Regulamentul de aplicare aprobat prin H.G. nr. 157/2016 prevăd obligația administrației locurilor de detenție de a asigura spațiu suficient, asistență medicală permanentă și condiții de igienă corespunzătoare. De asemenea, art. 3 alin. (1) al legii impune respectarea demnității umane și interzice orice formă de tratament degradant.

Statul are obligația de a asigura asistență medicală corespunzătoare, adaptată stării de sănătate a persoanei private de libertate. Lipsa tratamentului adecvat, întârzierea intervențiilor medicale sau indiferența autorităților pot constitui tratamente inumane în sensul art. 3.

În privința tratamentelor inumane sau degradante, Curtea a sancționat frecvent violențele exercitate de personalul penitenciar, perchezițiile corporale abuzive, izolarea prelungită sau lipsa accesului la activități recreative ca fiind incompatibile cu demnitatea umană.

Relele tratamente care ating un nivel minim de gravitate implică, de obicei, vătămări fizice propriu-zise ori suferințe psihice sau mintale intense. Cu toate acestea, chiar și în absența lor, în situația în care tratamentul umilește sau înjosește o persoană, demonstrând lipsă de respect pentru aceasta sau afectându-i demnitatea umană, sau trezește sentimente de frică, angoasă ori inferioritate capabile să distrugă rezistența morală și fizică a unei persoane, tratamentul poate fi descris ca degradant și intra, de asemenea, sub incidența interdicției prevăzute de art. 3⁴².

Respectarea demnității umane constituie nucleul protecției oferite de art. 3 CEDO. O detenție poate fi formal legală din perspectiva art. 5, dar substanțial neconformă dacă condițiile materiale, tratamentul aplicat sau lipsa asistenței medicale aduc atingere integrității fizice ori morale a persoanei.

Într-un stat de drept, protecția demnității în detenție nu este doar o chestiune de administrație penitenciară, ci un indicator al nivelului de civilizație juridică și al respectului pentru valorile fundamentale ale umanității.

⁴¹ Cauza *Rezmiveș și alții împotriva României* din 25 aprilie 2017 (Cereri nr. 61467/12, nr. 39516/13, nr. 48231/13 și nr. 68191/13), disponibilă în limba română <http://hudoc.echr.coe.int>.

⁴² *Case of Ananyev and others v. Russia (Applications nos. 42525/07 and 60800/08)*, hotărârea din 10 January 2012, disponibilă în limba engleză <http://hudoc.echr.coe.int>.

Dreptul la viață privată și de familie

Articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului garantează dreptul oricărei persoane la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și a corespondenței sale. Deși acest drept nu este absolut, orice ingerință a autorităților trebuie să îndeplinească trei condiții cumulative: să fie prevăzută de lege, să urmărească un scop legitim și să fie necesară într-o societate democratică, în sensul proporționalității între scopul măsurii și restrângerea exercităată asupra dreptului.

În contextul privării de libertate, dreptul la viață privată și de familie capătă o dimensiune specială. Deși detenția implică, prin natura sa, o restrângere a exercițiului unor drepturi, persoanele aflate în detenție nu își pierd calitatea de titulari ai drepturilor fundamentale, iar statul are obligația de a le garanta exercitarea acestora în măsura compatibilă cu scopurile detenției.

În mediul carceral, respectarea vieții private presupune asigurarea unui minim de intimitate în spațiile de detenție, protecția datelor personale și a corespondenței, precum și accesul la activități care permit menținerea echilibrului psihologic.

Dreptul la viață de familie implică posibilitatea persoanei private de libertate de a menține relații efective și regulate cu membrii familiei. Aceasta include dreptul la vizite, corespondență și, în măsura posibilului, la contacte directe cu copiii sau partenerul de viață.

Jurisprudența Curții Europene este constantă în a aprecia că un element esențial al dreptului deținutului la respectarea vieții de familie este dat de posibilitatea acestuia de a menține contactul cu membri ai familiei⁴³.

Restrângerea acestor contacte poate fi justificată doar prin motive obiective, legate de ordine publică, securitatea penitenciarului sau prevenirea infracțiunilor, iar autoritățile trebuie să demonstreze că măsura este necesară și proporțională cu scopul urmărit.

Articolul 8 protejează și dreptul la corespondență între persoanele private de libertate și familia lor, avocați sau alte autorități. Deși controlul corespondenței poate fi permis din rațiuni de securitate, acesta trebuie să fie reglementat clar de lege, limitat în timp și proporțional. Curtea a subliniat că cenzurarea generalizată și lipsa căilor de atac împotriva interceptării scrisorilor reprezintă o ingerință disproporționată în sensul art. 8⁴⁴.

Pe lângă interdicția ingerinței arbitrare, art. 8 impune statului și obligații pozitive, constând în adoptarea unor măsuri administrative și legislative care să asigure exercitarea efectivă a dreptului la viață privată și de familie. Acestea includ: organizarea unui sistem de vizite umane și periodice, asigurarea accesului la comunicare telefonică, protejarea corespondenței confidențiale și prevenirea izolării sociale excesive. Eșecul autorităților de a garanta aceste condiții poate echivala cu o încălcare a art. 8, chiar în absența unei intenții de restricționare⁴⁵.

⁴³ Cauza *Messina împotriva Italiei* din 20 septembrie 2000, par. 61, disponibilă în limba engleză <http://hudoc.echr.coe.int>.

⁴⁴ cauza *Silver și alții c. Regatului Unit*, hotărârea din 25 martie 1983

⁴⁵ Cauza *Nusret Kaya și alții împotriva Turciei* (Cererile nr. 43750/06, 43752/06, 32054/08, 37753/08 și 60915/08), hotărârea din 22 aprilie 2014

Dreptul la viață privată și de familie nu încetează la poarta penitenciarului, ci continuă să producă efecte în limitele compatibile cu regimul de detenție. Protejarea acestor drepturi nu este un privilegiu, ci o garanție a demnității umane și a resocializării, parte integrantă a conceptului de justiție echitabilă.

Echilibrul între eficiența justiției penale și protecția libertății individuale

Eficiența justiției penale și protecția libertății individuale reprezintă două valori fundamentale ale ordinii juridice democratice, aflate într-o relație de interdependență și tensiune permanentă.

Pe de o parte, statul are obligația de a asigura aplicarea legii penale și de a proteja societatea împotriva criminalității. Pe de altă parte, exercitarea acțiunii penale trebuie să se desfășoare cu respectarea deplină a drepturilor fundamentale ale persoanei, în special a libertății individuale, garantate de art. 23 din Constituția României și art. 5 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Adevărata eficiență a justiției penale nu se măsoară prin severitatea măsurilor de constrângere, ci prin capacitatea de a combina fermitatea acțiunii statului cu protecția garanțiilor individuale. O justiție rapidă, dar arbitrară, nu poate fi considerată eficientă; la fel cum o protecție excesivă, care paralizează actul de justiție, contravine interesului public.

Echilibrul între aceste două exigențe presupune un model de justiție echitabilă, bazat pe proporționalitate, control judiciar efectiv și respectarea principiilor de necesitate și subsidiaritate.

Pe de o parte, eficiența procesului penal este asociată cu promptitudinea anchetei, celeritatea procedurilor și capacitatea autorităților de a preveni și reprima infracțiunile. Totuși, aceste obiective nu pot fi urmărite prin sacrificarea drepturilor fundamentale. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a subliniat că nu poate exista justiție eficientă fără respectarea drepturilor omului, reafirmând legătura intrinsecă dintre eficiență și echitate.

În dreptul intern, dispunerea măsurilor preventive este justificată de scopul de a asigura buna desfășurare a procesului penal, dar aplicarea lor trebuie să se facă cu respectarea principiului proporționalității.

Măsura arestării preventive, ca cea mai severă formă de ingerință asupra libertății, trebuie utilizată numai atunci când alte mijloace procesuale nu pot garanta atingerea scopului urmărit. Această abordare confirmă concepția modernă a detenției ca ultima ratio a justiției penale. Totodată, eficiența nu înseamnă automat celeritate la orice cost. Durata rezonabilă a procesului trebuie să fie compatibilă cu exigențele dreptului la apărare și cu nevoia de a administra probele în mod echitabil. Un proces grăbit, dar inequitabil, echivalează cu o negare a justiției.

Pe de altă parte, libertatea individuală, ca valoare constituțională, reprezintă nucleul drepturilor fundamentale și o garanție a demnității umane. Orice restrângere a acesteia trebuie analizată în raport cu principiile legalității, necesității, proporționalității și duratei rezonabile, care operează ca limite ale puterii coercitive a statului.

Curtea de la Strasbourg a insistat asupra ideii că o detenție legală în aparență poate deveni arbitrară dacă nu se bazează pe motive pertinente și actuale sau dacă nu este supusă unui control judiciar real.

Protecția libertății individuale nu trebuie privită ca o frână în calea justiției penale, ci ca o condiție de legitimitate a acesteia. O justiție penală eficientă, dar lipsită de garanții, devine un instrument de opresiune; invers, o justiție echitabilă, întemeiată pe respectul libertății, consolidează încrederea publicului în instituțiile statului.

În dreptul român, acest echilibru este vizibil în evoluția jurisprudenței Curții Constituționale, care a subliniat că măsurile preventive, deși necesare, trebuie să rămână excepții de la regula libertății. Menținerea lor fără temei actual sau motivare individualizată constituie o încălcare a principiilor statului de drept

Analiza comparată a legislațiilor europene relevă o tendință clară: consolidarea principiului ultima ratio și promovarea măsurilor alternative la detenție. Statele europene au introdus, progresiv, forme intermediare de control judiciar, supraveghere electronică, arest la domiciliu sau cauțiune, cu scopul de a limita utilizarea excesivă a detenției preventive.

Curtea Europeană a încurajat aceste evoluții, afirmând în numeroase cauze că detenția preventivă trebuie să rămână o măsură excepțională, aplicabilă doar în prezența unor riscuri procesuale reale și concrete.

Modelul francez, cu control judiciar periodic și motivare individualizată, și cel italian, bazat pe principiul „minimului sacrificiu necesar”, constituie exemple relevante pentru consolidarea unei culturi judiciare a proporționalității și responsabilității.

Echilibrul între eficiența justiției penale și protecția libertății individuale nu este un rezultat static, ci un proces continuu de ajustare între nevoia de ordine și respectul pentru drepturile omului. Într-un stat de drept, scopul procesului penal nu este doar descoperirea și sancționarea infractorilor, ci și protejarea valorilor fundamentale care definesc demnitatea umană.

Prin aplicarea consecventă a principiilor legalității, subsidiarității, proporționalității și duratei rezonabile, justiția penală română se poate alinia standardelor europene ale unei justiții echitabile și eficiente. Adevărata performanță a sistemului penal nu se măsoară prin numărul arestărilor, ci prin capacitatea instanțelor de a garanta libertatea în limitele legii.

Astfel, echilibrul dintre eficiență și libertate nu este doar o exigență tehnică, ci o expresie a maturității statului de drept, în care protecția individului devine măsura autenticității actului de justiție.

Câteva idei de consolidare a echilibrului între eficiența justiției penale și protecția libertății individuale

Necesitatea unei culturi judiciare a proporționalității

Măsurile preventive nu pot fi reduse la un simplu instrument procedural, ci reprezintă un indicator al gradului de maturitate juridică și democratică al unui stat. În pofida reformelor legislative și a alinierii formale la standardele europene, practica judiciară română arată că, în unele situații, principiul proporționalității este aplicat adesea în mod formal, fără o evaluare reală a circumstanțelor personale și procesuale.

O veritabilă cultură judiciară a proporționalității presupune ca judecătorii și procurorii să internalizeze ideea că detenția preventivă este ultima ratio, justificată exclusiv atunci când niciun alt mijloc procesual nu poate garanta scopul legitim al procesului penal.

Formarea unei asemenea culturi nu poate fi exclusiv normativă, ci presupune un exercițiu constant de raționament judiciar bazat pe individualizare, motivare și umanizare a actului de justiție.

Responsabilitatea judecătorului în menținerea echilibrului

Judecătorul de drepturi și libertăți este pilonul central al garanțiilor procesuale privind libertatea persoanei. El nu este doar un aplicator al legii, ci gardianul echilibrului dintre autoritatea statului și drepturile individului.

Responsabilitatea sa constă în a verifica temeinicia și proporționalitatea măsurilor dispuse, a motiva individualizat fiecare decizie și a se asigura că durata detenției rămâne în limitele rezonabile impuse de lege.

Lipsa unei motivări efective, bazată pe circumstanțele concrete ale cauzei, transformă arestarea preventivă într-o sancțiune anticipată, contrară prezumției de nevinovăție.

Consolidarea capacităților sistemului de justiție

Continuarea formării profesionale a magistraților și dezvoltarea unei pedagogii a libertății, prin care judecătorii să fie instruiți nu doar în tehnica aplicării normei, ci și în viziunea modernă a drepturilor fundamentale și a valorilor statului de drept. Această orientare nu implică o diminuare a fermității actului de justiție și nici o abținere de la aplicarea măsurilor preventive atunci când acestea sunt necesare, ci urmărește o aplicare conștientă, proporțională și motivată, care să asigure echilibrul între apărarea ordinii publice și respectarea libertății individuale.

Concluzii

Analiza regimului juridic al măsurilor preventive privative de libertate, din perspectiva echilibrului dintre eficiența procesului penal și protecția drepturilor fundamentale, relevă o

realitate complexă: libertatea individuală și interesul public al înfăptuirii justiției coexistă într-o zonă de permanentă tensiune.

Studiul de față a evidențiat complexitatea raportului dintre necesitatea aplicării măsurilor preventive privative de libertate și protecția libertății individuale ca valoare fundamentală a statului de drept. Într-un context juridic și societal marcat de cerințele eficienței justiției penale, problema limitelor intervenției coercitive a statului asupra persoanei reprezintă un veritabil test al echilibrului democratic între autoritate și drepturile omului.

Analiza regimului juridic al măsurilor preventive privative de libertate a relevat că acestea nu pot fi concepute ca simple instrumente de constrângere procesuală, ci ca măsuri excepționale, menite să asigure desfășurarea procesului penal fără a anula substanța dreptului la libertate. Prin urmare, caracterul lor legitim derivă nu doar din scopul procesual urmărit, ci și din respectarea strictă a principiilor legalității, subsidiarității, proporționalității și duratei rezonabile. Aceste principii conferă conținut concret art. 23 din Constituția României și art. 5 din Convenția europeană a drepturilor omului, transformând libertatea individuală într-un reper real al acțiunii judiciare.

În plan normativ, legislația română oferă un cadru coerent, armonizat cu standardele europene, dar eficiența sa depinde esențial de aplicarea practică a garanțiilor procesuale și de controlul judecătoresc efectiv al măsurilor dispuse. Cauzele soluționate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului împotriva României arată că formalismul excesiv, motivările stereotipe și prelungirea nejustificată a detenției pot să constituie vulnerabilități sistemice. O justiție conformă cu principiile CEDO presupune nu doar respectarea formei legii, ci și internalizarea spiritului acesteia - protejarea individului împotriva arbitrariului statului.

În plan comparativ, modelele italian și francez demonstrează că eficiența procesului penal poate coexista cu protecția libertății, prin consacrarea detenției preventive ca ultima ratio și prin implementarea unor mecanisme alternative eficiente. Aceste experiențe confirmă tendința europeană de a privilegia măsurile neprivative de libertate și de a întări controlul judiciar asupra deciziilor de arestare.

În plan axiologic, libertatea individuală reprezintă nu doar un drept fundamental, ci și o condiție a legitimității justiției penale. O justiție care nu respectă libertatea persoanei riscă să-și piardă însăși rațiunea democratică. În schimb, o justiție echitabilă, întemeiată pe respectul demnității umane, consolidează încrederea cetățenilor în instituțiile statului și în ideea de dreptate ca valoare morală și juridică.

În concluzie, măsurile preventive privative de libertate trebuie privite ca punctul de convergență între necesitatea de a proteja ordinea publică și obligația de a apăra libertatea individuală.

Adevărata provocare pentru sistemul judiciar român rămâne aceea de a păstra echilibrul între aceste două dimensiuni - o justiție eficientă și o justiție umană -, deoarece libertatea, odată pierdută fără temei, nu poate fi restituită prin nicio sentință, oricât de dreaptă ar fi aceasta.

Referințe bibliografice:

- Al-Kawadri (actuală Hărățau), L.-D., “The Independence of Justice – Rule of a Fair Trial”, în *Proceedings of the Conference Challenges of the Knowledge Society*, 2009, p. 122–136;
- Criștiu-Ninu, L., Nicolescu, A.S., „Aspecte particulare privind măsura arestării preventive. Cazul de arestare preventivă prevăzut de art. 223 alin. (1) lit. d) din Codul de procedură penală. Examinarea încadrării juridice a faptei cu ocazia soluționării propunerii de arestare preventivă”, *Revista Dreptul*, nr. 12/2017;
- Dongoroz, V., Kahane, S., Antoniu, G., Bulai, C., Iliescu, N., Stănoiu, R., *Explicațiile teoretice ale codului penal român. Partea specială*, vol. V, ed. a II-a, București, Editura Academiei Române, 2003;
- Geamănu, R.F., *Mijloace de protecție a persoanelor condamnate la pedepse privative de libertate*, București, Editura Universul Juridic, 2019;
- Hotca, M., „Arestarea preventivă. Condițiile luării, prelungirii și menținerii măsurii arestării preventive”, *Portal Universul Juridic*, 22 mai 2017;
- Magdalena, N.-C., *Executarea măsurilor preventive privative de libertate. Drept național și elemente de extraneitate*, București, Editura Universul Juridic, 2023;
- Neagu, I., *Tratat de procedură penală*, București, Editura Pro, 1997;
- Paraschiv, C.S., *Drept procesual penal. Parte generală. Note de curs*, București, Editura Hamangiu, 2016;
- Zarafiu, A., *Procedură penală. Partea generală. Partea specială*, ed. a 2-a, București, Editura C.H. Beck, 2015.

Jurisprudență și instrumente juridice:

- *Amuur c. Franței*, Cererea nr. 19776/92, Hotărârea din 25 iunie 1996;
- *Ananyev și alții c. Rusiei*, Cererile nr. 42525/07 și nr. 60800/08, Hotărârea din 10 ianuarie 2012;
- *Becciev c. Moldovei*, Cererea nr. 9190/03, Hotărârea din 4 octombrie 2005;
- *Buzadji c. Republicii Moldova*, Cererea nr. 23755/07, Marea Cameră, Hotărârea din 5 iulie 2016;
- *Calmanovici c. României*, Cererea nr. 42250/02, Hotărârea din 1 iulie 2008;
- *Creangă c. României*, Cererea nr. 29226/03, Hotărârea din 23 februarie 2012;
- *Ilgar Mammadov c. Azerbaidjanului*, Cererea nr. 15172/13, Hotărârea din 22 mai 2014;
- *Khlaifia și alții c. Italiei*, Cererea nr. 16483/12, Marea Cameră, Hotărârea din 15 decembrie 2016;
- *Ladent c. Poloniei*, Cererea nr. 11036/03, Hotărârea din 18 martie 2008;
- *Lazăr c. României*, Cererea nr. 23395/05, Hotărârea din 31 mai 2012;
- *Messina c. Italiei*, Hotărârea din 20 septembrie 2000;
- *Năstase-Silvestru c. României*, Cererea nr. 74785/01, Hotărârea din 4 octombrie 2007;
- *Nusret Kaya și alții c. Turciei*, Cererile nr. 43750/06, nr. 43752/06, nr. 32054/08, nr. 37753/08 și nr. 60915/08, Hotărârea din 22 aprilie 2014;
- *Rezmiveș și alții c. României*, Cererile nr. 61467/12, nr. 39516/13, nr. 48231/13 și nr. 68191/13, Hotărârea din 25 aprilie 2017;
- *Rozhkov c. Rusiei (nr. 2)*, Cererea nr. 38898/04, Hotărârea din 31 ianuarie 2017;
- *Saadi c. Regatului Unit*, Cererea nr. 13229/03, Marea Cameră, Hotărârea din 29 ianuarie 2008;
- *Samoilă și Cionca c. României*, Cererea nr. 33065/03, Hotărârea din 4 martie 2008;

- *Schiesser c. Elveției*, Cererea nr. 7710/76, Hotărârea din 4 decembrie 1979;
- *Silver și alții c. Regatului Unit*, Hotărârea din 25 martie 1983;
- *Stănculeanu c. României*, Cererea nr. 26990/15, Hotărârea din 9 ianuarie 2018;
- *S., V. și A. c. Danemarcei*, Cererile nr. 35553/12, nr. 36678/12 și nr. 36711/12, Hotărârea din 22 octombrie 2018;
- *Tase c. României*, Cererea nr. 29761/02, Hotărârea din 10 iunie 2008;
- *Tiron c. României*, Cererea nr. 17689/03, Hotărârea din 7 aprilie 2009;
- *Włoch c. Poloniei*, Cererea nr. 27785/95, Hotărârea din 19 octombrie 2000.
- Corte di Cassazione, Sezioni Unite, Sentenza penale nr. 20769 din 28 aprilie 2016;
- Corte di Cassazione, Sentenza penale nr. 50728 din 17 iulie 2017;
- Cour de Cassation, Chambre criminelle, Arrêt nr. 2710 din 25 noiembrie 2020;
- Le Conseil constitutionnel, Décision nr. 2020-858/859 QPC din 2 octombrie 2020;
- CCR, Decizia nr. 99 din 25 februarie 2020;
- CCR, Decizia nr. 136 din 3 martie 2021;
- Curtea de Apel București, judecătorul de drepturi și libertăți, Încheierea nr. 3/DL din 3 ianuarie 2023, nepublicată;
- Curtea de Apel București, judecătorul de drepturi și libertăți, Încheierea nr. 88/CO-DL din 5 martie 2025, nepublicată;
- Curtea de Apel București, judecătorul de drepturi și libertăți, Încheierea nr. 273/DL din 6 iunie 2025, nepublicată;
- Curtea de Apel București, judecătorul de drepturi și libertăți, Încheierea nr. 548/CO-DL din 20 decembrie 2023, nepublicată;
- H.G. nr. 157/2016 pentru aprobarea Regulamentului de aplicare a Legii nr. 254/2013;
- Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor preventive privative de libertate;
- Ordinul M.A.I. nr. 14/2018 privind organizarea și funcționarea centrelor de reținere și arestare preventivă;
- Recomandarea (UE) 2023/681 a Comisiei din 8 decembrie 2022 privind drepturile procedurale ale persoanelor suspectate și acuzate care fac obiectul arestării preventive și privind condițiile materiale de detenție;
- Tribunalul București, judecătorul de drepturi și libertăți, Încheierea penală din 11 august 2022, nepublicată;